

Milan Klíma

Od střízlíka
přes člověka
k vorvaňovi

KAROLINUM

Od střízlíka přes člověka k vorvaňovi

Mozaika vzpomínek biologa, anatoma,
vysokoškolského učitele

Milan Klíma

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Redakce Adéla Petruželková
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2018

© Milan Klíma, 2018

Illustrations © Milan Klíma

Photography © Věra Gaislerová (s. 146), Vladimír Hanák
(s. 39, 41, 44, 58, 59), Jitka Kočová (s. 392), Vít Lukeš (s. 23),
Milan Peňáz (s. 95, 135), Zdeněk Veselovský (s. 50),
Jan Zejda (s. 123, 148), Archiv autora

ISBN 978-80-246-3968-0

ISBN 978-80-246-4037-2 (online: pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2018

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Varování místo úvodu /7

1. Ohlédnutí /9
2. V duchu Alberta Einsteina /30
3. Jak se studovalo v minulém století /61
4. Z Prahy do Brna /70
5. Ornitologické intermezzo /89
6. Loutkou v ruce chlebdárce /132
7. Fascinován evoluční morfologií /149
8. Pražské jaro a brněnské červnové události /225
9. Via Carolina /242
10. Přes čtyřicet let na pitevně /287
11. Tři podivné, ale pravdivé příběhy /310
12. Moby Dick a jeho příbuzní /322
13. Doma už jenom hostem /381

Na závěr o třech vlasech děda Vševěda /412

Obrazová příloha

Jmenný rejstřík /417

Varování místo úvodu

Možná žijeme jen proto, že jsme se narodili.

Ivan Klíma: *Moje šílené století*

Stalo se dnes zvykem, snad přímo zlozvykem, že kde kdo píše své životní paměti. Leckteré z nich vycházejí dokonce tiskem anebo zaplňují stránky internetu. Možná je i někdo čte. Musí to být? Nemusí! Přesto však je docela zákonité, že na sklonku života člověk provádí jakési závěrečné účtování a pocituje touhu podělit se o své životní zkušenosti s ostatními. Ať už jen proto, aby si nostalgicky zavzpomínal na veselé i smutné zážitky, jak je prožívala jeho generace, anebo proto, aby zanechal jakési memento generacím budoucím. Přestože jsem sám nikdy neměl něco podobného v úmyslu, stalo se, že jsem občas některé ze vzpomínek svěřil papíru, a dokonce i uveřejnil. Převážnou většinu z nich jsem ale psal jen tak pro sebe. Vzpomínky se staly živějšími a intenzivnějšími. Vznikla tak poněkud nesourodá mozaika, která nedbá na přesnou chronologii a orientuje se spíš tematicky, tak jak se vzpomínky asociativně vynořují z minulosti. Její kamínky bych mohl doplňovat snad donekonečna, nejspíš však zůstane torzem. A je mi skutečně a doopravdy jedno, jestli moji mozaiku někdy někdo zhlédne, protože jsem ji skládal především pro své vlastní potěšení. Pokud se však přece jen někdo do ní zahledí, pak bych rád upozornil na tři okolnosti, které by měl mít její divák-čtenář na paměti.

Zaprvé: Osobní vzpomínky nemohou být nikdy zcela objektivní. Jsou zkresleny a zatíženy subjektivním vztahem k lidem, věcem a událostem. Každý z nás vidí svět z jiné perspektivy a prožívá svou dobu jinak. A proto připouštím, že se mohu ve všem mýlit. Navíc je moje mozaika neúplná. Kamínky, které se mi nepodařilo do ní vložit a zůstaly ležet ladem, mi to doufám prominou.

Zadruhé: Ve smyslu okřídleného výroku přítele Slávka Pelikána „každé sme ňáké“ bych rád zdůraznil, že všechny znevažující, zesměšňující a snad i zničující úsudky o jiných nejsou myšleny ve zlém. Dívám se na minulost smířlivým pohledem stáří. A nemám vůbec nic proti tomu, když si zase jiní budou utahovat ze mě, anebo ve mně budou vidět člověka pochybného charakteru. Víím, že nejsem anděl.

Zatřetí: Snad každý z nás prožívá několik paralelních životů, které se různě prolínají. Ta neúplná mozaika zobrazuje jen moji profesi biologa, anatoma a vysokoškolského učitele. Stranou zůstává můj život malíře, skauta, obdivovatele kultury a historie lidstva, stejně jako mé ryze soukromé osobní zážitky, rodina a můj citový život. Kdybych se měl zabývat i jimi, vzešly by z toho úplně jiné mozaiky.

Za to, že moje rukopisné vzpomínky přece jen vycházejí v knižní podobě, děkuji především několika svým vrstevníkům, kteří mě přesvědčili, že by stálo za to je uveřejnit. Největší zásluhu má přítel Vladimír Hanák, bez jehož vytrvalého snažení by k uskutečnění tohoto záměru nikdy nedošlo. Někteří kolegové mi pomohli doplnit texty fotografiemi z našich pradávných dob, bez nichž by moje vyprávění nebylo úplné. Jsou to kromě Vladimíra Hanáka Věra Gaislerová, Jitka Kočová, Vít Lukeš, Milan Peňáz, Zdeněk Veselovský a Jan Zejda. Také jim všem patří můj dík. (Fotografie a ilustrace, u nichž není uveden zdroj, pocházejí z mého vlastního archivu.) Zvláštním díkem jsem zavázán paní redaktorce Adéle Petruželkové, která s velkým porozuměním a obdivuhodnou kompetencí vytvořila z mých nesourodých textů teprve opravdovou knihu.

Frankfurt nad Mohanem, 2018

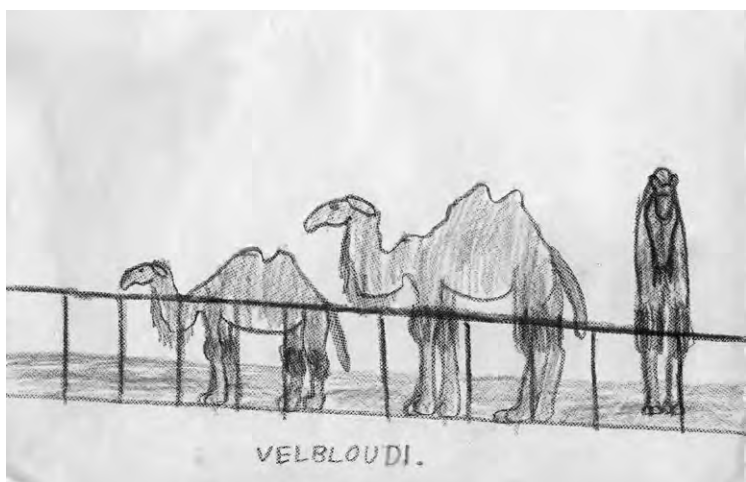
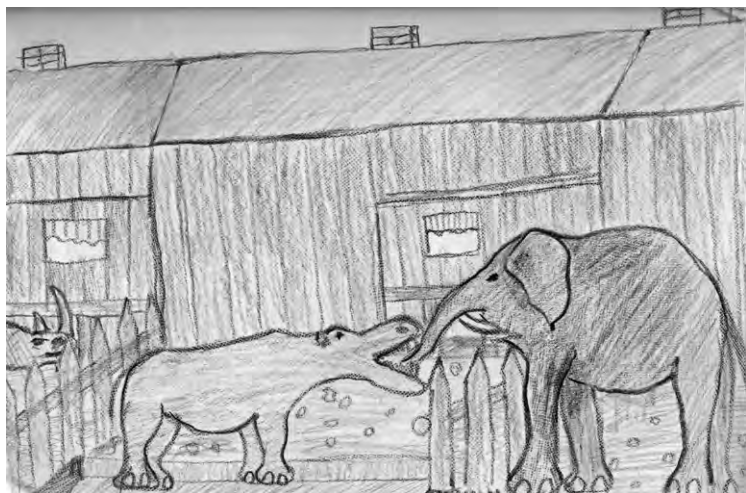
1. Ohlédnutí

*Je zhola zbytečné se ptát, má-li život smysl, či ne.
Má takový smysl, jaký mu dáme.*

L. A. Seneca

Celým životem mne provázely a dodnes provázejí dvě záliby – snad přímo vášně. Láska k přírodě a radost z malování. Když se rozpomínám na své první zážitky z dětství, vidím se, jak sedím na podlaze před knihovnou strýce Frantíka a prohlížím si obrázky zvířat v obrovském několikavazkovém vydání Brehma. Byl to pro mne poklad, v němž jsem si často listoval. Nejvíce se mi líbil obrázek sibiřských tygrů na sněhu. Už tehdy, ve věku nějakých čtyř pěti let, mi učarovala nádherná elegance těch mohutných koček. Další obrázek, který mi dodnes živě zůstal v paměti, znázorňoval vorvaně. Ten obrázek mne přímo fascinoval. Vyhledával jsem jej vždy znova a znova a snad jsem i trochu pochyboval, zda zvíře s tak neforemnou hlavou doopravdy žije. Hloubal jsem nad tím, co asi v té hlavě má. Že se to jednou skutečně dozvím, a že navíc dokonce sám ve vorvaní hlavě objevím něco, na co ještě nikdo nepřišel, to jsem samozřejmě jako malé pachole netušil.

Mnoho zvířat jsem znal nejen z obrázků, ale i z přímého pozorování. Rodiče se mnou často chodili do pražské zoologické zahrady. Protáhlý řev lvů, znějící dobrodružnými dálkami, se za tichých večerů nesl z Troje až k nám. Stačilo seběhnout od nás z Hanspaulky dolů do Podbaby, nechat se převést pramicí přes Vltavu a dojít krásnou procházkou po tehdy ještě přírodním vltavském břehu až ke vchodu do ZOO. Znal jsem tam skoro všechna zvířata, některá z nich dokonce důvěrně i jejich jmény. Vydra Viky, lev César, hroch Petr. Snažil jsem se je zachytit na papír barevnými pastelkami. Čmáral jsem přímo v ZOO i potom zpaměti doma a zamanul jsem si, že z toho udělám knihu. Bylo to v posledním předškolním roce, bylo mi šest a ještě jsem neuměl pořádně psát. A tak vznikaly nejdřív obrázky. Bylo jich něco kolem stovky. V první třídě jsem pak k nim začal psát „texty“, jako

Dva obrázky ze zoologické zahrady v Praze, které jsem maloval, když mi bylo šest let.

například ŽELVA ŽYJE VAVRYCE ŽERE TRÁVU A DROBKY. Pak jsem podle jakéhosi cítěného zoologického systému zařadil plazy k plazům, šelmy k šelmám a kopytníky ke kopytníkům, očísloval jsem stránky, sestavil obsah a poslední stránku jsem opatřil tiráží „Milan Klíma dělal“. Knihu jsem vlastnoručně svá-

zal do desek z tvrdého papíru zdobených hlavou lva, na nichž se velkým písmem skvěl nápis ZOO KLÍMA 1939.

Toužil jsem po tom, chovat u nás na zahradě nějaká exotická zvířata. V Brazílii žil tehdy jeden vzdálený příbuzný naší rodiny, s nímž rodiče udržovali pravidelný písemný styk. Požádal jsem je, aby mu odeslali také můj dopis s prosbou, aby pro mne nějaká zvířata nachytl a poslal mi je. Chtěl jsem buď pásovice, anebo ještě raději mravenečníka. Nedočkal jsem se ani zvířat, ani odpovědi. Když jsem byl o něco větší, ukázali mi rodiče dopis, který samozřejmě nikdy neodeslali. Sloužil pak k obveselení celé rodiny, když z něj předcítali, jak malý Milánek radí onomu příbuznému, jak se má ke zvířatům plížit, překvapit je a chytit. Popis končil slovy ANEBU CHYŤTE JE, JAK MYSLÍTE. Tento výrok se stal okřídleným úslovím, které pak opakovali všichni v rodině při nejružnějších vhodných i nevhodných příležitostech, když si z malého Milánka chtěli dělat legraci.

Doma jsem choval vždycky nějaká zvířata. Hned v předsíni za velkým prosluněným oknem jsem si zařídil terárium, v němž jsem střídavě choval čolky, kuňky, ještěrky, slepýše, užovky, hraboše, všechno zvířata, která jsem sám nachytl v přírodě a později je zase vypustil na svobodu. Výsadní postavení mezi nimi měl nádherný velký samec ještěrky zelené, jehož jsem po několikaletých, téměř dobrodružných pokusech „uložil“ na skalách Na Babě nad Vltavou a který pak směl volně pobíhat v našem bytě. I když nebyl zrovna přítulný, nechal se občas hrát na těle a krmit. Rád se vyhříval na slunci za oknem a v těch chvílích dostávalo jeho hrdlo a krk krásnou, sytě modrou barvu.

Z ptáků jsem choval nějaký čas pouze andulky. Dával jsem přednost pozorování ptáků ve volné přírodě a k tomu jsem měl v naší vilové čtvrti Na Hanspaulce příležitostí víc než dost. V četných zahradách a sadech se to hemžilo ptactvem všeho druhu. Hned za posledními vilami začínalo zalesněné Šárcecké údolí, které se táhlo až k Vltavě, ke skalnímu ostrohu Na Babě. Ten kousek divočiny byl pro mladého pozorovatele přírody pravým eldorádem. V Šárce jsem také poprvé slyšel tlukot slavíků. Ne-daleko nás v ulici Na Karlovce, za vysokou zdí ve staré opuštěné zahradě s mnoha vysokými stromy, byla tehdy jedna z pražských ornitologických pozoruhodností, velká hnízdní kolonie havranů. Znal jsem samozřejmě místa, kde se dala zeď zahrady přelézt. Bylo zajímavé pozorovat havrany zjara při stavbě hnízd, později

při krmení a vylétávání mláďat a ještě později v roce, když už se do zahrady vraceli jenom k přenocování.

Při svých toulkách po pražském okolí jsem jednou našel pod věží zříceniny hradu Okoř malé, téměř ještě holé mládě kavky, které zřejmě vypadlo z hnízda. Vzal jsem je domů a vypiplal až do vzletnosti. Pak jsem je chtěl pustit na svobodu, ale ten hloupý pták si svobody vůbec nevážil. Stále se vracel. A tak mne potom kavka provázela všude, kam jsem se hnul. Jistě si mne vtiskla do paměti jako svého vychovatele – něco jako imprinting ve smyslu Konrada Lorenze, o němž jsem ovšem tenkrát ještě nic nevěděl. Když jsem občas odjížděl do města a při nastupování do trolejbusu kavku odháněl z ramene, náramně se zlobila. Přesto však vytrvale seděla a čekala na vysokém stromě nedaleko zastávky až do mého příjezdu, a hned jak jsem vystoupil, poznala mne mezi desítkami lidí, snesla se mi na rameno a doprovázela mne domů. Cestou mi cosi skřípavě vyprávěla do ucha – nejspíš mi nadávala. Když jsme o letních prázdninách jako kluci sjížděli na pramici Lužnici a Vltavu, nezbylo než vzít kavku s sebou. Seděla pak pyšně na samé přidi pramice, pozorovala okolí a vzlétla jenom tehdy, když jsme projížděli propustmi jezu a vlny vysoko stříkaly. V noci sedávala na špičce mého stanu. Tam se zřejmě stala kořistí jednoho turisty, který mi ji ukradl. Stanoval jednou večer vedle nás, moc se o kavku zajímal a chtěl ji ode mne odkoupit, což jsem ovšem odmítl. Ráno byli turista, jeho stan i moje kavka pryč.

O nedělích jsme s rodiči pravidelně jezdili na výlety do pražského okolí, nejčastěji směrem na jih, k Sázavě a k Berounce, anebo na chatu strýčka Míly v lesích u Hraštic na Dobříšsku. V těch brdských lesích jsem často pozoroval viržinské jeleny. Vypravoval jsem se za nimi do osamělých lesních koutů i za soumraku anebo za měsíčních nocí. Kupodivu jsem se v nočním lese nebál. Fascinovalo mě houkání sov, neslyšný let netopýrů i tajuplná záře tehdy ještě hojných světlušek. Začal jsem také chytat a sbírat motýly. Pod kameny v potocích jsem pozoroval larvy jepic, pošvatek, chrostíků a vážek. V jarních tůních jsem pátral po lupenonožkách, které mi připomínaly dávno vymřelé členovce, jak jsem je znal ze zkamenělých forem trilobitů. Měl jsem docela slušnou sbírku zkamenělin, které jsem sbíral hlavně na Radotínsku, v proslulých vápencových vrstvách pražského Barrandienu. Také jsem si začal dělat herbář, ale toho jsem brzy nechal. Svět živočichů mi byl přece jen o hodně bližší než rostliny.

Ve třetí třídě obecné školy jsme si předčítali několik příběhů ze Štorchovy knihy *Lovci mamutů*. Ta četba mě nesmírně zaujala. Knihu jsem si pak vypůjčil a s rozechvěním jsem prožíval všechna dobrodružství pravěkého chlapce Kopčema. Osudy pravěkých lidí a jejich tvrdý život v nehostinné krajině doby ledové mi dlouho nešly z mysli. V té době jsem také zhlédl krátký film o nálezích pravěkého člověka na jižní Moravě. I když jsem v tom věku ještě mnohé souvislosti vůbec nechápal, fascinoval mě výzkum antropologů natolik, že jsem po zhlédnutí filmu nakreslil jakousi zkřivenou hrbatou kostru a opatřil ji poněkud nelogickým textem „moje domněnka o kostře pračlověka“. Že by to už tenkrát byla jakási mlhavá předtucha, že se předmětem mého výzkumu stane jednou i člověk?

Dosavadní poklidné líčení mých nejčasnějších vzpomínek vzbuzuje možná představu, že jsem dětská a chlapecká léta prožíval v bezstarostném klidu. Že se můj vztah k přírodě mohl pozvolna rozvíjet v jakési ničím nerušené idyle. Doba však nebyla vůbec idylická. Naopak. Byla to doba války a doba vlády krutých totalitních režimů. To, že jsem ji přečkal bez úhony, není mojí zásluhou. Je to jen náhoda.

Bylo mi šest let, když jsme museli přenechat školní budovu vojákům československé armády, kteří se po mobilizaci v roce 1938 chystali bránit republiku proti nacistickému Německu. K žádné obraně však nedošlo. Díky politickému rozhodnutí nás rok na to obsadili Němci bez boje. Dodnes vidím zvednuté pěsti a slzy v očích českých občanů, když německé vojsko vpadlo do Prahy. Čechy a Morava se staly protektorátem Německé říše. Nastala doba krutovlády, která byla tak zjevná, že nemohla uniknout ani dětské pozornosti. Mnozí občané, sousedé, známí byli uvězněni nebo odvezeni do koncentračních táborů. Na ulicích byly denně vylepovány plakáty se jmény popravených. Zvláště zuřivé běsnění nastalo v roce 1942 po atentátu na říšského protektora Heydricha. Celé obce byly vyvražděny a srovnány se zemí.

České země byly sice obsazeny nacisty, ale válka sama v podobě zničujících střetů vojsk se jim naštěstí téměř vyhnula. Přehrnala se přes ně bez velkých škod až v posledních válečných týdnech, když už byla německá armáda na ústupu. Válečné události se nás předtím dotýkaly hlavně ve formě leteckých útoků. Jako zvědaví kluci jsme většinou při leteckém poplachu neutíkali do krytu, ale na střechy domů, odkud jsme přihlíželi leteckým

soubojům nad našimi hlavami v přesvědčení, že naši „spojenci“ Angličani a Američani nebudou přece Čechy bombardovat. Že přes nás jenom přeletují, aby někde jinde shodili svůj smrtelný náklad. Teprve potom, co na Prahu spadly první bomby, jsme se začali při náletech schovávat do sklepních krytů. Jenom nám nebylo jasné, proč se bomby vyhnuly všem válečně důležitým cílům jako nádražím, mostům, kasárnám nebo továrnám a místo toho zpusťovaly jen některé obytné pražské čtvrti. Plně zasáhly také vivarium v Grébovce, oblíbenou miniaturní zoologickou zahradu, a totálně je zničily, takže už nikdy nebylo obnovoeno.

V leteckých soubojích jsme viděli padat desítky hořících letadel. O tom, jakým peklem bylo bombardování měst pro civilní obyvatelstvo, jsme si mohli udělat aspoň přibližnou představu, když jsme druhý den po pověstném náletu na Drážďany v únoru

MK, 1942

1945 pozorovali z našeho hanspaulského vršku na obzoru daleko za Řípem mohutný sloup kouře hořícího města, vzdáleného od nás nějakých 120 kilometrů! Na ten pohled nikdy nezapomenu. Později jsem se v Německu setkal s kolegou, který spolu se svou maminkou tento nálet jako zázrakem přežil. Líčil mi, jak se zachránili z hořících trosk domu, lapali po vzduchu a celí ožehlí utíkali jakoby ohnivou pecí do bezpečí. Poněkud smířlivě, i když zároveň absurdně působí skutečnost, že padesát let po válce se Angličani, kteří Drážďany bombardovali, podíleli na výstavbě města a obnově světoznámého drážďanského kostela a Němci na oplátku napravovali škody, které způsobili bombardováním města a katedrály v anglickém Coventry. Bláznivý svět!

Památce Petra Metz

Válka je krutá. Je nesmyslná. Je plná paradoxů. Dodnes mi zní v uších zběsile fanatický hlas Adolfa Hitlera, který svými projevy v rádiu naháněl strach milionům lidí. Ale v rádiu bylo možné slyšet i hlas Londýna. Zahraniční vysílání, které se ohlašovalo znělkou z Beethovenovy Páté a vlévalo ustrašeným myslím naději. Naději na konec války. Vysílání, které objektivně informovalo o válečném dění a odhalovalo lživou německou propagandu, podle níž Německo stále vítězilo na všech frontách, i když jeho armády byly už dávno na ústupu. Takové vysílání jsme ovšem nesměli poslouchat. Na každém rozhlasovém přijímači musela být proto viditelně připevněna výstraha „Pamatuj, že poslech zahraničního vysílání se trestá vězením nebo i smrtí!“ Petr Metz a jeho žena Greta na výstrahu nedbali. Spolu s mými rodiči naslouchali potají povzbuzujícímu hlasu z Anglie a nechali si jeho slova překládat do němčiny.

Kdo byl Petr Metz? Byl to německý úředník z Düsseldorfu, který byl nacisty odkomandován do Prahy, aby zastával jakousi významnou funkci v jednom výrobním podniku. Němci totiž svěřovali důležitější místa v obsazeném protektorátu Čechy a Morava svým lidem ze strachu, že Češi na vedoucích pozicích by mohli Německé říši škodit. Naopak do Říše byly odkomandovány na méně odpovědné práce tisíce Čechů. Říkalo se tomu totální nasazení. Sloužilo především tomu, aby byla zajištěna výroba válečně důležitých produktů a aby nedošlo k nějakým potížím v zásobování. Strýc Frantík a teta Olga, mladí bezdětní manželé, byli totálně nasazeni v Berlíně. Jejich zařízený byt ve stejném domě, kde jsme bydleli i my, byl na ta léta přidělen rovněž bezdětným manželům Metzovým. Těm to bylo

trapné a moc se omlouvali za způsobené nepříjemnosti. Metzovi byli velmi slušní lidé, a jakmile trochu blíže poznali mé rodiče, nijak se netajili tím, že jsou proti Hitlerovi a nacismu.

Pro mne byl Petr Metz starším přítelem, i když byl ve věku mého otce a dělilo nás od sebe nějakých třicet let. Moc jsme toho spolu nenamluvili. Občas jsme společně naslouchali hudbě Beethovena a Wagnera z gramofonových desek, které si přivezl z domova. Taky mne naučil zacházet se svým fotoaparátem a se zájmem sledoval mé pokusy o snímky pražských kostelů a jiných architektonických památek. Měl mluvícího papouška andulku, která mi později důvěrně sedávala na rameni stejně jako jemu. Smál jsem se, když se pokoušel naučit ji říkat taky některá česká slova s náramně komickým německým přízvukem.

Společně s mými rodiči poslouchali Metzovi často zmíněné české vysílání z Londýna. Vzpomínám si, jak se radovali ze zdařeného invaze Spojenců na západní frontě a s jakým zaujetím sledovali každý úspěch Stalinovy Rudé armády, která nezadržitelně postupovala z východu. V paměti mi utkvěl výrok, kterým Metzovi komentovali Stalinovy úspěchy slibující brzký konec války: „Den Stalin muß man in Gold einfassen.“ I když jsem jinak docela dobře rozuměl většině rozhovorů, které rodiče s Metzovými vedli, ten poněkud neobvyklý výraz mi museli přeložit. „Stalina je třeba zasadit do zlata jako drahokam“, tak nějak by se to asi řeklo v češtině. Myslím, že kdyby byli Metzovi tušili, co je čeká právě od toužebně očekávané Rudé armády, asi by se byli na konec války netěšili.

Doba války a šestiletá okupace Českých zemí spěly nezadržitelně ke konci. V květnu 1945 bylo nacistické Německo v posledním tažení. Když 5. května osvobodila postupující americká armáda Beroun, pouhých 20 kilometrů západně od Prahy, vypuklo v Praze povstání proti německým okupantům, takzvaná Květnová revoluce. Všichni totiž předpokládali, že Američani půjdou prostě dál a že je to jen otázka několika málo hodin, kdy bude osvobozena i Praha. Že to potrvá plných pět dní, nikdo netušil. Američani totiž nesměli překročit určitou linii, protože bylo dohodnuté, že Prahu musí osvobodit Rudá armáda, a ta se k nám dostala s pětidenním zpožděním až 9. května z Berlína. Mezitím vyústila poněkud předčasná revoluce v kruté boje, v nichž zcela zbytečně padlo mnoho lidí. Zbytky německého vojska a smutně proslulé jednotky SS útočily na Prahu, aby si probjovaly volný průchod na západ. Bombardovalo se a střílelo, stavěly se protitankové zátarasy a barikády. Jako třináctiletý kluk

jsem ve funkci zpravodajské spojky objížděl na kole jednotlivé barikády a zajišťoval komunikaci mezi příslušnými velitelskými – byl jsem za to později vyznamenán jedním generálem. Naším hanspaulským barikádám se naštěstí boje vyhnuly. Mně osobně se vyhnula i zbloudilá kulka, která se zavrtila do domovní zdi pár centimetrů vedle okna pokoje, v němž jsem právě seděl.

Horliví čeští vlastenci v revolučním vedení nařídili provést čistku mezi civilním obyvatelstvem. Jejich ozbrojení příslušníci s rudými páskami na rukávech s písmeny RG – revoluční garda – chodili dům od domu, zatýkali a odváděli všechny obyvatele německé národnosti. Bylo to 8. května, poslední den předtím, než přišli Rusové. Většina zatčených byli prostě sousedé, kteří s námi žili po mnoho let jako příslušníci naší Československé republiky. Mnohé z nich jsme dobře znali, někteří z nich byli dokonce dřív spolu s námi členy českého Sokola, dokud nebyl nacisty zakázán. Také naši přátelé Metzovi byli zatčeni, navzdory tomu, že se moji rodiče za ně zaručovali. Byl jsem u toho, když je odváděli. Oddělili ženy od mužů a já jsem pak zpozvzdálí sledoval hlouček mužů, které zavedli na noc do protiletectvého krytu v malém parčíku na konci naší Fetrovské ulice. Byla to klikatá podzemní roura z betonových skruží, vlhká a studená, kterou jsme jako kluci občas prolézali, ale která nikdy nebyla použita jako kryt. Vrátil jsem se domů pro deku a trochu jídla a uprosil jsem hlídající gardisty, abych to směl dát Petrovi. Jako zpravodajské spojce mi to dovolili.

Druhý den ráno jsem viděl Petra naposledy. Šel ve skupině asi třiceti nešťastníků, které právě vyvedli z krytu. Pozdravili jsme se na dálku a trochu rozpačitě jsme se na sebe usmáli. Gardisty vedli tu skupinu zajatců na Bořislavku. Proč právě tam, zůstává záhadou. Na tom rozšířeném prostranství na kraji Prahy to ten den, 9. května 1945, doslova vřelo. Zástupy Pražanů vítaly Rudou armádu. Když jsem tam v pozdních dopoledních hodinách přišel, hemžilo se to tam divoce vyhlížejícími ruskými vojáky, kteří pobíhali sem tam, někteří tančili, jiní zpívali, jiní jen tak pokřikovali a mnozí z nich stříleli ze samopalu celé salvy do vzduchu. Na poli podél Velvarské ulice přistálo několik staromódních vojenských dvouplošníků, zřejmě průzkumných letadel. Ruští vojáci tam právě stavěli stany a polní kuchyni.

Středem Kladenské se za ohlušujícího řevu motorů a rachotu ocelových pásů valil do Prahy nekonečný proud ruských tanků, jejichž ušpiněné a umaštěné posádky podivně kontrastovaly s čistými

barvami květů šeříku, jimiž je vděční Pražané zasypávali. A v tom všem zmatku hnali gardisti okrajem Kladenské ojedinelé hloučky německých civilistů, kterým naši lidé nadávali, plivali na ně, rvali je za vlasy, bili je a kopali do nich. S údivem jsem pozoroval, že to byly především ženy, které se draly do popředí, hystericky ječely a vyznamenávaly se zvláště bezohlednou surovostí. Bylo mi nanic. V té všeobecné vřavě mnozí ani nepostřehli, že při okraji Kladenské směrem k polím leží asi třicet mrtvých těl, skosených ruskými samopaly. Gardisti mne přímo k nim nepustili. Směl jsem se na ně podívat jenom zpovzdálí. Byla to nešťastná skupina našich hanspaulských Němců. A mezi nimi Petr Metz.

V malém parčíku na konci Fetrovské ulice, v místě, kde před sedmdesáti lety býval protiletectký kryt, stojí dnes pomník věnovaný slávě a památce Rudé armády. Osobně v tom vidím cynický výsměch. V mém duchu tam stojí mohyla jako vzpomínka na nevinně zavražděné spoluobčany z Hanspaulky a mého staršího přítele Petra Metze.

Několik dní po válce se u nás objevili moji dva prostějovští židovští bratránci, kteří byli propuštěni z koncentračního tábora v Terezíně. Přežili válku jedině díky tomu, že pocházeli z takzvaného smíšeného manželství, v němž pouze jejich otec byl Žid, zatímco matka, sestra mé maminky, byla „árijka“ čili nežidovského původu. Proto je nacisti poslali do koncentráku teprve s posledními transporty ke konci války a nestačili je už likvidovat. Celé čistě židovské příbuzenstvo strýce, které jsem také zčásti znal, bylo vyvražďeno, protože je odvěkli do vyhlazovacích koncentráků hned, jak začali se systematickým vyhlazováním Židů. Očekával jsem, že bratránci budou vězněním nějak poznamenáni, že budou smutní, zatrpklí nebo plni nenávisti, ale až na to, že byli trochu pohublí, chovali se jako vždycky. Byli bujní a rozverní a vykládali mi spoustu koncentračnických židovských vtipů, které vůbec nebyly k smíchu, ale při nichž se oba nepřičetně smáli a plácali se do steh. Tak například Abi a Icik museli plavat o závod v kyselině sírové. Kdo vyhrál? Vyhrál Icik, protože se mu podařilo udělat dvě tempa, než se rozpustil. Nechápal jsem, co je na podobném šibeničním humoru vtipné, i když jsem dobře věděl, že si Židé často dělají kruté vtipy sami ze sebe a že jim to zřejmě ulehčuje přežití v tradičně nepřátelském světě. Pro mne bylo chování mých bratránků jen dalším svědectvím o absurdnosti války.

O něco později se u nás zastavil náš vzdálený příbuzný, strýček Fanouš z Čáslavi. Vracel se domů z totálního nasazení z pobřeží severního Norska, kam se dostal za podivných okolností a kde musel vykonávat nějaké technické práce pro německou armádu. Nevyprávěl nic o hrůzách války. Snad ani žádné nezažil. Nevím. Zato bylo jeho vyprávění plné radostných zážitků ornitologa. Vidím před sebou jeho poněkud zasněný pohled, když vzpomínal na tisícová hejna racků, na alky a papuchalky a jejich hnízdní kolonie na nepřístupných skalních útesech a když se skoro posvátnou úctou vykládal o pozorování terejů, kteří jako štíhlé bílé kříže dovedou nehnutě plachtit pod modrou oblohou, aby se pak střemhlav vrhali do moře při lovu ryb. Fanouš byl výborný vypravěč. Naslouchal jsem mu se zatajeným dechem. Dovedl také výborně imitovat ptačí hlasy. Byl náruživým myslivcem a dokonale znal veškerou zvířenu nížinných lesů na Čáslavsku. Rozmlouvali jsme však spolu především o ornitologii. Jeho návštěva u nás, i když byla jen krátká, měla pro můj další vývoj rozhodující význam. Až dosud převládalo v mých zálibách malování a ve své chlapecké fantazii jsem byl pevně přesvědčen o tom, že se jednou stanu akademickým malířem. Setkání se strýčkem Fanoušem ve mně posílilo touhu věnovat se skutečně do hloubky také zoologii, a zvláště ornitologii. Začala mě lákat představa, že by se snad i přírodní vědy, jako má druhá velká záliba, mohly jednou stát mým celoživotním povoláním.

Pod dojmem rozmluv se strýčkem Fanoušem jsem se věnoval ještě víc než dosud ornitologickým pozorováním a začal jsem se poohlížet po odborné literatuře. Té bylo tenkrát pramálo. Když vidím v dnešních knihkupectvích tu obrovskou záplavu knih o ptácích, nepřeberný výběr publikací všeho druhu od populárních spisů přes určovací klíče, atlasy, nádherné obrazové publikace s perfektními obrázky a barevnými fotografiemi až k nahrávkám ptačích hlasů a DVD-kazetám z celého světa, všechno v dokonalém technickém provedení, ani se mi nechce věřit, že začínající český ornitolog mé generace musel vystačit s nějakými pěti šesti knížkami skromného obsahu s nedostatečným obrazovým doprovodem a navíc nevalné tiskařské kvality včetně mizerného papíru. Podařilo se mi tenkrát sehnat *Atlas ptactva středoevropského* od Jiřího Jandy, dotisk jakéhosi prastarého vydání, které mi už tenkrát připadalo poněkud zastaralé. O něco novější byla

určovací příručka od Josefa Jirsíka *Jak poznám naše ptáky v přírodě*, k níž pak později přibýly ještě dva další, o něco obširnější Jirsíkovy spisy *Naši dravci* a *Naše sovy*. Od lesaře Mikuly vyšel útlý spisek *Naši havranovití*. To bylo celé mé „odborné“ vybavení. Podstatně lepší byla situace, pokud šlo o populárně-vědeckou přírodovědnou literaturu.

Jednou, už jako staří dědci, jsme se Zdeňkem Veselovským vzpomínali na knihy, které nás v době našich klukovských let nejvíc ovlivnily a nasměrovaly naši životní dráhu k přírodním vědám. V té jinak neutěšené době válečných a poválečných let vycházelo mnoho „románů“ o zvířatech, hlavně překladů z angličtiny, které jsme hltali jako detektivky. Namátkou několik titulů: *Můj slon Kári*, *Tulák Muskwa* (medvěd baribal), *Vlčí stopou*, *V zemi sobů*, *Žluté oko* (puma), *Zvířata jdou pít* (zvířata africké savany) a mnoho jiných. Knihy byly vesměs výborně ilustrovány a mám dodnes živě před očima úchvatné obrázky z pera mistrů, jako byli Židlický nebo Burian. Zdeněk i já jsme s jistou nostalgií vzpomínali na tituly, které jsme oba důvěrně znali a shodli jsme se na tom, že tři z těch knih měly pro oba z nás klíčový význam a postupně nás přivedly k ornitologii.

První z nich byla nádherně ilustrovaná kniha pro děti od Ondřeje Sekory *Uprchlík na ptačím stromě*. Druhou knihou byl poutavý román o racku chechtavém z pera Rudolfa Šrámka-Huška *Ostrov bílých perutí*. A konečně třetím, a pro nás snad rozhodujícím dílem se stal dvousvazkový soubor na tehdejší dobu jedinečných fotografií od dr. V. J. Staňka, které byly doprovázeny zasvěcenými lyricko-epicky laděnými texty od Staňka a J. Obenbergera a zdobeny jemně načrtnutými kresbami mistra Antonína Pospíšila. První díl měl titul *S kamerou za zvířítka našich lesů*, druhý se jmenoval *S kamerou za zvířítka našich vodách*. Zvláště druhý díl nás jako budoucí ornitology sugestivně oslovoval. V něm obsažený „epos“ o hnízdní vzácného břehouše černoocasého nás přímo elektrizoval a nabádal k tomu, zasvětit život přírodě. Blouzniví mladí nadšenci!

Měl jsem to štěstí, že jsem všechny autory zmíněných knih, včetně ilustrátora mistra Pospíšila, poznal později osobně. Nejintenzivnější vzpomínky mám na spisovatele a malíře Ondřeje Sekoru. Seznámil jsem se s ním prostřednictvím jeho syna, Ondřeje juniora, který byl o rok starší než já. Oba jsme byli členy hanspaulského skautského oddílu, ačkoliv Ondra bydlel „dole“